

Alternatief vroeg christendom

Verschenen in *Centraal Weekblad*, 14 januari 2005

Toen in de laatste week van oktober 2004 de Nieuwe Bijbelvertaling uitkwam, verscheen in Nederland ook een ander boek dat in de vorm van een bijbel is uitgegeven. Het gaat om een herziene vertaling van een groot aantal geschriften die in het Koptisch zijn overgeleverd en die voor het merendeel een gnostisch-christelijke inhoud hebben. De titel van het boek luidt: *De Nag Hammadi-geschriften*, naar het dorpje in Egypte waar in 1945 de opzienbarende vondst van deze collectie werd gedaan. In de ondertitel wordt bovendien de *Berlijnse Codex* genoemd; dat is een Koptisch handschrift dat in 1895 is gevonden en door allerlei pech pas in 1955 voor het eerst volledig is uitgegeven en vertaald.

Apocriefe boeken

Het bijzondere van deze handschriften is dat ze stammen uit oude vormen van christendom waarover we vroeger veel minder goed waren geïnformeerd. Zij bevatten allerlei apocriefe boeken die voorheen onbekend waren, of waarvan alleen de titels of fragmenten waren overgeleverd. Het bekendste geschrift dat in Nag Hammadi aan het licht kwam is het apocriefe Evangelie van Thomas. Andere titels luiden het Evangelie van Filippus, het Evangelie der Waarheid, het Geheime Boek van Johannes, de Openbaring van Paulus, twee Openbaringen van Jacobus, de Openbaring van Petrus, enzovoorts. Het bekendste geschrift van de Berlijnse Codex is het apocriefe Evangelie van Maria. Met Maria is Maria Magdalena bedoeld.

De meeste van deze geschriften stammen van gnostici; dat waren mensen die zich beriepen op geheime kennis (gnosis) waardoor ze de verlossing van hun goddelijke kern konden verwerven. Gnostici geloofden dat hun goddelijke kern afkomstig was van de allerhoogste, eeuwige en geestelijke God, en dat hun vergankelijke lichaam was geschapen door de minderwaardige God van het Oude Testament. Jezus had voor hen niets te maken met het Oude Testament en zijn grillige God, maar zou volgens hen afkomstig zijn van de hoge God die zuivere Geest was. Zij meenden dat Jezus aan zijn volgelingen de weg gewezen had waarlangs zij weer konden terugkeren naar de hemelse lichtwereld waaruit zij ooit waren gevallen. Deze voorstelling van zaken sluit nauw aan bij Griekse filosofische en religieuze opvattingen van die tijd en sprak een bepaalde categorie christenen van de eerste eeuwen van onze jaartelling aan. Ook nu is er belangstelling voor, omdat niet alle gelovigen zich kunnen vinden in het bijbelse beeld van God en van Jezus. In de eerste eeuwen heeft de kerk deze afwijkende vormen van christendom echter afgewezen. De belijdenis dat wij geloven in één God, de Schepper van hemel en aarde, in zijn Zoon Jezus Christus, en in de Heilige Geest die heeft gesproken door de profeten, is onder meer tegen deze gnostici gericht.

Koptisch en Grieks

De Koptische taal waarin deze geschriften zijn teruggevonden, is de oude taal van Egypte uit de tijd voordat het Arabisch daar, met de islam, werd ingevoerd. Toch zijn deze geschriften niet oorspronkelijk in het Koptisch geschreven, maar vertaald uit het Grieks. Dat was destijds in de landen rondom de Middellandse Zee de wereldtaal. De eerdere Griekse teksten zijn echter vrijwel geheel verloren gegaan.

Deze vertaling van de Nag Hammadi-geschriften en van de Berlijnse Codex is vervaardigd door twee kenners van de oude gnostiek, Jacob Slavenburg en Willem Glaudemans. Zij hadden al eerdere vertalingen van deze boeken uitgegeven, maar die waren uitverkocht. De uitgave die nu het licht ziet, is mooi gebonden, op dundrukpapier met twee leeslinten, en is een herziene versie waarin allerlei verbeteringen zijn aangebracht ten opzichte van de vorige drukken. Zo zijn enkele ongenueanceerde uitspraken over het oude “kerkelijke” christendom die in de eerdere drukken stonden, nu weggelaten of evenwichtiger verwoord. De vertalers hebben zich de kritiek op eerdere drukken dus aangetrokken en dat is te prijzen. Het is handig dat achter in het boek uitgebreide registers staan.

Vertaalfouten

Desondanks roept ook deze uitgave nog allerlei kritiek op. Het is namelijk zo dat de twee vertalers geen Koptisch kennen! Zij hebben al die geschriften niet rechtstreeks uit het Koptisch vertaald, maar zij hebben hun vertaling gemaakt op grond van andere vertalingen in het Engels, Duits, Frans en Nederlands. Soms hebben ze iemand geraadpleegd die wel Koptisch kende. Ondanks deze assistentie moet worden geconstateerd dat ook deze herziene vertaling allesbehalve foutloos is. De vertaalfouten zijn meestal terug te voeren op dubbelzinnigheden van het Engels. Zo kan “that which” betekenen: “dat wat”, maar ook “die welke”. Het slaat dan terug op een ander woord van het voorgaande deel van de zin. Een ander voorbeeld: het Engelse “my own” kan betekenen: “het mijne”, “de mijne” of “de mijnen”. In de teksten die ik met het Koptisch heb vergeleken, hebben de vertalers regelmatig vertaald op grond van hun verkeerde interpretatie van het Engels, terwijl het Koptisch niet voor misverstand vatbaar is. Hoewel de vertaling doorgaans redelijk verantwoord is, doen de fouten die zo zijn ontstaan, er toch afbreuk aan. Het is dan ook onbegrijpelijk dat twee academisch geschoolde mensen, die zich jarenlang zo intensief met deze teksten hebben beziggehouden, niet de moeite hebben genomen om zich de beginselen van het Koptisch eigen te maken. Aan diverse universiteiten in Nederland – ook in Kampen – hadden ze het in een paar maanden tot een redelijk niveau kunnen leren.

Een ander punt van kritiek is, dat waar de oude handschriften beschadigd zijn of schrijffouten bevatten die (al dan niet terecht) gecorrigeerd zijn, dit in de vertaling niet altijd duidelijk is aangegeven. Soms zijn er Koptische woorden aangevuld of veranderd, terwijl dat niets dan giswerk is. Ook in de inleidingen op de gnostische werken en in de verklaringen van de vertalers staan nog steeds allerlei onjuistheden. Zo wordt naïef beweerd dat in het Evangelie van Thomas iedere vorm van theologie ontbreekt.

Niet alleen gnostische boeken

Tot slot enkele opmerkingen over de inhoud van de vertaalde werken. Vele daarvan gaan over Jezus en de apostelen, maar bieden op enkele uitzonderingen na geen betrouwbare tradities die echt op hen teruggaan. In het aan Thomas toegeschreven Evangelie staat echter waarschijnlijk wel een aantal echte uitspraken van Jezus die niet in de bijbelse evangeliën zijn opgenomen. Dat maakt dit evangelie extra belangrijk voor onze kennis van de oorsprong van het christendom.

Veel van de gnostische werken van deze uitgave zullen voor een onvoorbereide lezer vrij moeilijk te begrijpen zijn. Ze gaan immers uit van een vreemde, en soms zelfs bizarre mythologische geloofswereld. Enkele geschriften van deze collectie zijn echter niet gnostisch. Zo zijn de “Lessen van Silvanus” meer “orthodox”-christelijk (overigens spellen de vertalers

deze naam steeds verkeerd als “Sylvanus”, maar dat is een kleinigheid). Dit onderricht bevat beschouwingen over Jezus Christus die liggen in de lijn van enkele kerkvaders van diezelfde tijd. Na alle gnostische mythologie ervoer ik het als een verademing dat geschrift te lezen. Desondanks kunnen ook de andere geschriften, of tenminste gedeelten daarvan, lezers van nu fascineren.

Riemer Roukema

N.a.v. Jacob Slavenburg, Willem Glaudemans, *De Nag Hammadi-geschriften*. Een integrale vertaling van alle teksten uit de *Nag Hammadi Codices* en de *Berlijnse Codex*. Volledig herziene en geactualiseerde editie, Deventer: Uitgeverij Ankh-Hermes, € 59,50.

Dr. R. Roukema is hoogleraar Nieuwe Testament aan de Theologische Universiteit Kampen. Hij schreef: *Gnosis en geloof in het vroege christendom*. Een inleiding tot de gnostiek, Zoetermeer: Uitgeverij Meinema, 2de druk 2004.